

KORIZMA I USKRS U HERCEGOVAČKOJ CRKVENO-PUČKOJ BAŠTINI

ZORICA JURILJ
Fra Didaka Buntića 45
Široki Brijeg
Bosna i Hercegovina
zorica.jurilj@gmail.com

UDK 332.12
Prethodno priopćenje
Preliminary communication
Primljeno/Received: 6.04.2018.
Prihvaćeno/Accepted: 24.04.2018.

*Kao suradnici opominjemo vas da ne primite uzalud milosti Božje.
Jer on veli: U vrijeme milosti usliših te i u dan spasa pomogoh ti.
Evo sad je vrijeme milosno, evo sad je vrijeme spasa.
2 Kor 6, 1-2*

U radu se govori o životu hercegovačkoga katoličkoga puka za vrijeme korizme, Velikoga tjedna i Uskrsa. Korizma počinje Pepelnicom i vrijeme je pripreme za najveći kršćanski blagdan Uskrs. U tom vremenu puk Hercegovine, više nego tijekom ostalih dana u godini, moli, posti, razmišlja o Isusovoj mucu i čini djela milosrđa. Golem je broj molitava i molitvenih pjesama koje puk izgovara u ova povlaštena vremena. Velikom tjednu prethodi Cvjetnica, nedjelja muke Gospodinove. Vrhunac ovoga liturgijskoga vremena je sveto trodnevje, Veliki četvrtak, Veliki petak i Velika subota. Ovi su dani u životu puka otajstvo nad otajstvima, ali i podsjećanje na njihovu čvrstu ukorijenjenost u vjeru katoličku.

Ključne riječi: Korizma, Pepelnica, post, molitva, pokora, Cvjetnica, Veliki tjedan

1. Uvod

Tijekom korizme ili *četrdesetnice* kršćani intenzivnije razmišljaju o obraćenju i pokornički pristupaju sakramentu pomirenja. U korizmi čine djela milosrđa, mole, poste i obavljaju pobožnost *Križnog puta*. U tradiciji hercegovačkoga puka ovo je vrijeme kada se tijekom svih 40 dana odriču onoga što im je iznimno drago, prisjećajući se Isusovih 40 dana proboravljenih u pustinji. Iza korizme je Veliki tjedan, vrhunac predvazmenoga otajstva. Otkad zna za sebe ovaj je puk tjedan od Cvjetnice do Uskrsa proživljavao s uspomenom na Isusovu muku. Velikoga četvrtka živo se spominje Isusove posljednje večere i ustanovljenja

euharistije. Veliki je petak posebice duhovno snažan i dramatičan. U središtu je zbivanja Isusov križni put i razmatranje Njegove muke. Puk se intenzivnom molitvom i postom pridružuje Isusovoj veličini, drami prijelaza iz muke u uskrsnuće, iz tuge i bola u izvorište spasenja. To je ona nada koja je čuvala i očuvala puk u najtežim vremenima, u vremenima gladi i ratova, progona i ubijanja. I na koncu, nakon ove najglasnije šutnje dolazi Velika subota, Vazmeno bdijenje i blagoslov ognja; noć u kojoj je vrhunac Isusove nazočnosti s pukom. Proslava je to uskrsnuća, najvažnijega, središnjeg događaja kršćanstva.

2. Korizma

Korizma je vrijeme posebne Božje blizine, vrijeme intenzivnije pripreve za najveći kršćanski blagdan Uskrs. Za vrijeme korizme, a tako je i danas, nije bilo nikakvih velikih i zajedničkih veselja, nitko se u to vrijeme nije ni ženio ni udavao. Nije se mogla čuti ni pjesma čiji sadržaj nije vjerskoga karaktera. I u crkvama se pjevalo bez glazbenih instrumenata, a oltari su postajali ogoljeni, bez cvijeća.

Čista srida ili *Pepelnica* je početak korizme i vjernici se simbolički posipaju pepelom. Dan prije Čiste srijede su *mačkare* (poklade). Ljudi se *namaskaraju*, postaju netko drugi; smiješni, maštoviti, zagonetni, čudni, pomalo luckasti; jednostavno drugačiji. Tako odjeveni obilaze selo, hodaju po okolici i skupljaju darove, najviše novac. Ovome se danu najviše raduju mlađi jer se i oni prurušavaju i odijevaju različito od drugih dana. Taj dan domaćice tradicionalno peku krofne (slastice od dizanoga tijesta, pržene u ulju). Neke to čine u nedjelju prije početka korizme, na *pokladnu nedjelju*.

Nakon poklada je post, dolazi „*Čista srida da očisti criva*“. U našim se crkvama vrši obred *pepeljanja*. Vjernici se u redu približavaju oltaru, jednako kao kod svete pričesti. Svećenik pepelom *piše* križ po čelu vjernika i izgovara riječi: „Sjeti se čovječe da si prah i da ćeš se u prah vratiti“. U korizmi se puno moli i posti. Naš je puk ranije postio znatno više i češće. Mnogi su uzimali i stroži post nego ga je propisivala sveta crkva katolička i često nisu razlikovali posta od nemrsa. Najčešće se postilo o *kruvu i vodi*, posebice u korizmene petke. Mnogi to čine i danas, unatoč crkvenom propisu posta i nemrsa na Čistu srijedu i Veliki petak. Danas je uobičajeni način posta u crkvi: na dan kad postimo do jednog obroka do sita se najesti, a kod druga dva

nešto si uskratiti. Post obvezuje one koji su navršili 18 godina, a nisu prešli 60. Nemrs je uzdržavanje od masne hrane. Dužni su ga obdržavati svi koji su navršili 14 godina i to u sve petke u godini. „U Hutovu, u nekim domaćinstvima, posebice gdje je bilo puno djece, domaćin je znao na Čistu srijedu poredati svu djecu, staviti ih u arar i izvagati na kantar. Isti bi postupak ponovio na Veliki petak i očekivao obvezno manji broj kilograma. Na taj se način mjerila uspješnost posta i djelotvornost korizme.“¹ Nedjeljom se ne posti jer „*nedilja ne da posta na se*“. Post ne obvezuje trudnice, dojilje, bolesnike, radnike na teškim poslovima i goste. Nažalost, često se dogodi da post postane sebi svrhom, da nije popraćen molitvom, pokorom i dobrim djelima, a takav post nema duhovnih učinaka. U korizmi se nije pjevala nijedna profana pjesma, nisu se čula ni svirala, a *sramotno* se bilo i preveć smijati. Pjevao se *Gospin plač* koji je pozivao:

*„I neviste i divojke
Plačne pisme sad pivajte!
Svi ostali pravovirni
Poslušajte srcem smirnim
Marijinu gorku tužbu
Ter plačite s njom u družbu!
Sve stvorenje sad joj družu
Tresući se s njom u tuzi!“* (Suton 1968: 105)

Isto su tako u puku poznate i pjevane pjesme Stala plačuć majka,
Ja se kajem, Puče moj, Stala majka pod raspelom, O Isuse, daj
da pjevam i dr.

Ovo je vrijeme duhovne obnove, vrijeme Božje blizine više nego ikad u godini, vrijeme kada ljudi najviše mole. Puno je molitava koje su se molile u korizmeno vrijeme, a postoje i one koje su se molile isključivo u korizmi. U korizmi se molila i molitva **DESET BOŽJI ZAPOVIDI:**

Prva Božja zapovid: *sam Bog, raj nebeski.*

Druga Božja zapovid: *dvi daske moćne i sam Bog, raj nebeski.*

Treća Božja zapovid: *Presveto Trojstvo, i dvi daske moćnei sam Bog, raj nebeski.*

Četvrta Božja zapovid: *četvero anđela i Presveto Trojstvo, i dvi daske moćne, i sam Bog, raj nebeski.*

¹Kazala mi Vera Jurilj (rođ. Prkačin, Glumina, 1952.).

Peta Božja zapovid: *pet rana Isusovi, i četvero anđela, i Presveto Trojstvo, i dvi daske moćne, i sam Bog, raj nebeski.*

Šesta Božja zapovid: *šest kaleža Isusovi, i pet rana Isusovi, i četvero anđela, i Presveto Trojstvo, i dvi daske moćne, i sam Bog, raj nebeski.*

Sedma Božja zapovid: *sedam radosti, šest kaleža Isusovi, pet rana Isusovi, četvero anđela Isusovi, i Presveto Trojstvo, i dvi daske moćne, i sam Bog, raj nebeski.*

Osma Božja zapovid: *osam blaženi, sedam radosti, šest kaleža Isusovi, pet rana Isusovi, četvero anđela Isusovi, Presveto Trojstvo, i dvi daske moćne, i sam Bog, raj nebeski.*

Deveta Božja zapovid: *devet kora anđeoski, osam blaženi, sedam radosti, šest kaleža Isusovi, pet rana Isusovi, četvero anđela, Presveto Trojstvo, i dvi daske moćne, i sam Bog, raj nebeski.*

Deseta Božja zapovid: *deset Božji zapovidi, devet kora anđeoski, osam blaženi, sedam radosti, šest kaleža, pet rana Isusovi, četvero anđela, Presveto Trojstvo, i dvi daske moćne, i sam Bog, raj nebeski.²*

U molitvi je vidljivo kako se narodni pjevač gradacijom dotiče tajna i temeljnih istina naše katoličke vjere i kako se svaka *Božja zapovid* ponavlja u narednoj.

U širokobriješkom selu Dobrkovići u korizmeno se vrijeme molila molitva *PRAVA VIRA I ISTINA*:

*Prava vira i istina,
ko je slavi, ko je fali,
koju mide uzdržati
pravom virom virovati,
daleko će pakla stati
bilu raju vrata naći
i u raju pribivati,
rajsku diku uživati.
Slava Gospi plemenitoj
koja kleči na kolinim
moli sina Gospodina
da oprostí svim grišnicim
za Marijino bilo mlíko
kojim ga je zadojila*

² Kazivale mi sestre Šima (1935.) i Janja (1933.) Marić iz Goranaca (Mostar).

*i s anđelim odgojila.
Isus joj se ne ispriči nego reče ove riči:
„O, Marijo, slavna mati
kako ću te poslušati?
Ne mogu im ja oprostiti
kad su gori neg Židovi.
Židovi me jednom muče,
oni mene uvik muče,
kad se kunu ranam mojim,
rane moje povriđuju.
Kad se kunu križem mojim,
popada me krv i voda.
Kad se kunu živim Bogom,
sve se trese, nebo, zemlja,
i kunu se svakojako
dok odoše naopako.
Prostit ću im crni pako
i u paklu živu vatru.
Nit će moći izgoriti.
nit se Bogu domoliti.“
Tada Gospa ustavaše,
svega puka dozivaše:
„Čuj puče, vele jada,
što ti sudac kaže sada,
što l obuća, što l odića,
što li dika ovog svita,
kad od smrti nema lika
bez Isusa pravednika.
Kad te sutra u grob stave
niko s tobom ne ostaje,
nego tvoja dobra dila
koja no su Bogu mila.
Ako su ti dobra dila
i tebi će dobro biti.
Ako su ti slaba dila
i tebi će slabo biti.“
Sine božji, budi faljen,
po sve vike, vikov. Amen.³*

U molitvi se opominje svakoga grješnika o teškoj sudbini koja će ga zadesiti *ako mu budu dila slaba*.

³Zapisala sam po kazivanju s. Mirjam (Filomena) Spajić (Dobrkovići, 1943).

U istočnoj Hercegovini, u okolici Ravnog, molila se molitva *SVETI KIJAVITO*. Ime je dobila prema talijanskom *Chi abita* što u prijevodu znači *Ti što prebivaš*, a prve su riječi psalma 91 (90):

*Sveto Kijavito,
s kim bivaše prebivaše
milostiv Bog, jer je Bog,
zastupnik zvijezda koje lete
po danu i po noći,
anđelčići zgrijte se, zbijte se,
na vašim slavnim rukama,
pronesite me kroz jedno selo,
molevito, mosilito,
ne udrite sa mnom ni o kam,
ni o drvo, ni o što.*

Otac i Sin i Duh Sveti. Amen. (V. Dragić, 1998: 171)

U mnogim se hercegovačkim mjestima molila i molitva *KAD NASTANE GLUVO VRIME*:

*Kad nastane gluvo vrime,
srce gorke, sviće sjajne,
crkve mračne,
svičanice se potrnuše
slušajući željne glase
od Isusa ki nas spase.
Da molimo vele drago,
kamo Isus, naše blago,
da molimo veselije,
Gospodine.
Tu je raspet Božji bonik
s krunom na križu
ko razbojnik.
Slišala ga Diva s križa,
više mrtva, nego živa.
Križ na muke nabijaše,
kite svoje savijaše.
Gospe sina zagrljaše,
u milosti govoraše:
„Sine blagi, sine dragi,
di li mi te pritvoriše,
di li mi te ufatiše,
pa ti take muke daše?“
Ne veli joj: „Majko moja“,
neg joj veli: „Božja majko,*

*muke oču pritrpiti,
mnoge duše otkupiti.“
Tko bi ovu molitvicu molio
svaki danak uz Korizmu
i nedilju po tri puta,
da učini devet krvi,
da sagriši s roditeljim,
Bog bi mu dopustio,
grije mu oprostio.
Božji sine budi faljen,
po sve vike vikov. Amen. (Dragić 1998: 170-171)*

U molitvi Marija progovara kao majka, a Isus je imenuje Majkom svih i daje do znanja da će morati ponijeti terete svih grješnika, da će morati otrpjeti muke kako bi mnoge duše otkupio. Onima koji mole ovu molitvu daje se vjera u oprostjenje učinjenih grijeha.

U vrijeme korizme puk se molitvom sjeća i daje zahvalnost svetoj Veroniki koja se neviđenom hrabrošću, a odgurnuvši vojnika dotakla Isusa kome je svojim rupcem obrisala znojno i krvavo lice:

*OBOLILA VERONIKA
Obolila Veronika
tražili joj svagdi lika.
Veroniki nema lika
dok ne dođe Isus dika.
Jami Isus rubac plavi,
pa joj otra obraz slavni.
Osta zdrava Veronika,
kano ruža rumenika.⁴*

Postoje i druge molitve, molitvene pjesme koje kazivači i danas pamte i kazuju, a rijetki ih još uvijek i mole. „Upućuju se svecima i sveticama Božjim kao molba za zdravlje, sreću, uspjeh, blagoslov; kao zahvala za uslišane molitve; kao preporuka.“ (Dragić 2008: 177)

*NEDILJICE SVETICE
Nediljice svetice
kaži meni putiće
kroz zelene busiće,
kroz zelenu goricu,
na studenu vodicu,*

⁴Isto.

*đe no side divice
na glavi im krunice,
bile ruke umivaju,
grišne duše dozivlju:
oj vi grišne dušice,
jamite se ramenom
za Isusa ranjenog.
Ovdi će se crkva gradit.
Verige se gradiše
tamjanom se kadiše.
Bog s nebesa slazijaše
svetu misu govoraše,
na trnovu navijaše
kuda trnje dopiraše,
crna krvca polivaše,
tada cviče cvatijaše,
od mirisa Isusova.
Bog spremi dva anđela
da to cvičepoberkaju,
u kitice sakitiše,
u vinčiće savijaše,
na nebesa uznesoš
i prid Boga donesoše.
Bog je vako govorio:
ko bi ove moje molitve molio,
ujitro tri puta, uveče tri puta,
tri bi duše saranijo.
Najprija svoju slavnu
i očevu i majčinu.⁵*

Jedna od molitava koja se molila u Ograđeniku (Čitluk), i ujutro i prije spavanja je *Božji pivčić pivaše*:

*Božji pivčić pivaše,
Božju Majku buđaše:
Ustaj gori, Božja Majko,
nit drimaš, nit počivaš.
Džudije navrviše,
Isusa mi ukradoše,
na križ ga propeše.
Tuda krvca tecijaše,
te tamjanom mirisaše.*

⁵Zapisala sam po kazivanju spomenutih sestara Marić.

*Sam Bog govorio:
ko ovu molitvicu molio,
uveče na liganje,
ujutra na ustavanje,
Gospa mu se ukazala na času smrti.
Putuj putniče,
vrime ti je putovat,
s Bogom očeš vikovat
u sve vike vikova. Amen.⁶*

U molitvama *Nediljice svetice* i *Božji pivčić pivaše* govori se o Isusovu razapinjanju i smrti na križu, ali u molitvama se isto tako daje nada da će se ustrajnom jutarnjom i večernjom molitvom čovjek spasiti svoju, majčinu i očevu dušu i da će s *Bogom vikovat u sve vike vikova*.

Tijekom cijele godine, a posebice u korizmeno vrijeme i nekoliko puta na dan, u mnogim se hercegovačkim krajevima molila tzv. *Isusova krunica*:

a)

*Anđeo Gospodnji navisti pričistoj Divici Mariji da će začeti i
poroditi Isusa*

Zdravo Marijo...

*1. Isus sin Božji učini se čovikom, rodi se od Divice Marije
u jaslam*

Oče naš...

2. Vesele se anđeli nebeski, pivaju slavu privisokom Bogu

Oče naš...

3. Pastiri se klanjaju Isusu naučeni od anđela

Oče naš...

4. Isus osmi dan bio obrizan, zazvato njegovo ime Isus

Oče naš...

*5. Kralji od istoka pokloniše se Isusu, pokloniše mu
ugodne darove: zlato, tamjan i dragomilisne pomasti*

Oče naš...

*6. Isus bi u crkvi prikazan i prorokovan da će biti spasitelj
svoga plemena ljudskoga*

Oče naš...

7. Odnesoše Isusa u Egipat radi progonstva Irudova

Oče naš...

*8. Opaki Irud ne mogaše naći Isusa nego učini pobit malu
dicu o Mladencim*

⁶Kazala mi Marica Prskalo (djev. Stojić, G. Ograđenik, 1957.).

Oče naš...

9. Sveti Jozip i Blažena Divica Marija donose Isusa u Nazaret domovine njegove

Oče naš...

10. Isus imaduć samo dvanes godina, nađoše ga u hramu di se nadgovara s naučiteljima

Oče naš...

b)

Isus bi podložan Blaženoj Divici Marij ii svetom Jozipu Zdravo Marijo...

1. Sveti Ivan krsti Isusa na Jordanu kad mu bijaše trijes godina

Oče naš...

2. Isus postijo u pustinji četeres dana i pridobijo vruga koji ga je napastova

Oče naš...

3. Isus diluje svoj zakon sveti priko svoga vikovičnog života i pripovida isti drugim

Oče naš...

4. Isus sebi odabire učenike koji ostaju služiti njemu

Oče naš...

5. Isus učini prvo čudo obraćajuć plemenitu vodu u posve dobro vino

Oče naš...

6. Isus ozdravlja bolesne, sakate ispravlja, gluve čini čut, slipin vid povraća, mrtve

uskrisuje

Oče naš...

7. Isus obraća grišnike i grišnice i grije im oprašta

Oče naš...

8. Žudije Isusa progone na smrt, traže ga oni koji idu i diluju na budućnost njegovu

Oče naš...

9. Isus se priobrazi na planini Taboru prid Petrom, Jakovom i Ivanom

Oče naš...

10. Isus ulazi u Jeruzalem na jednoj potisnoj živinici, na magarčiću, istra pogrditelje iz crkve

Oče naš...

c)

Isus se rastaje od Marije matere svoje prija nego za nas muku trpi

Zdravo Marijo...

1. Isus blaguje najposlidnju večer vazmenitu, pere noge apoštolin

Oče naš...

2. Isus postavlja prisveti oltarski sakrament, tilo i krv svetu Njegovu

Oče naš...

3. Isus se znoji krvavin znojom čineći molitvu u Gecemanskom vrtu. Anđeo Gospodnji pokripljuje njega

Oče naš...

4. Isus izdan, Judon cjelivan, ufaćen od mnoštva i svezan ko zločinac

Oče naš...

5. Isusa sude lažljivo na četiri suda, biju ga zaušnicam, pljuju na njega i drugin ga uvridam pogrđuju

Oče naš...

6. Isus milosrdno pogleda na Petra posli nego ga triput zataji, a opaki Juda ne mogaše nego se sam sobom osudi i obisi zauvike

Oče naš...

7. Isus privezan uza direk, nemilo bičevan i bijen nebrojenim udarcim

Oče naš...

8. Isus okrunjen trnovom krunom i ukazan puku koji vapijaše da ga propnu

Oče naš...

9. Isus osuđen na plećim nosit priteški križ na planinu Kalvariju s privelikim umorom i patnjom

Oče naš...

10. Isus propet među dva razbojnika, gorkon žući i kvasinom napojen, oštrin kopljem nemil ranjen u bok sveti i bi pokopan

Oče naš...

A *Isus se najprije ukazuje ožalošćenoj majci Mariji Divici i nju pohodi*

Zdravo Marijo...

B *Isus se ukazuje trima Marijam i zapovida da prikažu učenicim da su ga vidile uskrsnuta*

Oče naš...

C *Isus pokazuje prisvete rane učenicim i zapovida svetom Tomi da se dotakne istine*

Oče naš...

*D Isus blagoslivlje pričistu Divicu Mariju, iđe slavodobitan
ocu na nebo*

Oče naš...

*E Molim prisvetu Divicu Mariju da nam isprosi blagosov od
božanstvenog sina svoga sada i na času smrti naše
Zdravo Marijo...⁷*

Krunica narodnim jezikom prati sve događaje iz Isusovog života, od trenutka kada je anđeo navijestio Njegovoj Majci Mariji da će roditi sina pa sve do Njegove smrti i uskrsnuća.

Nakon molitve krunice često su slijedile ustaljene nakane, *priporuke*. One su ovisile o potrebama puka, o crkvenoj godini, ali i o kreativnosti predvoditelja molitava.

Posebice važna pobožnost koju obavlja hercegovački puk u korizmi je *Put križa*, spomen na Isusovu muku. Crkve su u korizmene petke i danas prepune vjernika koji moleći razmatraju četrnaest postaja Isusova križnog puta. U puku je najpoznatiji i *najpriznatiji Križni put* iz Molitvenika fra Anđela Nuića.⁸

Tijekom korizme ili Velikoga tjedna obveza je svakoga vjernika obaviti uskrsnu ispovijed i pričestiti se.

U korizmi su nedjelje: *Čista, Pačista, Bezimena, Sridoposna, Gluva (Glušna)* i *Cvitna (Cvitnica-nedilja muke Gospodnje)*.

Prva se korizmena nedjelja zove *Čista* zato što je iza Čiste srijede (Pepelnice). Toga su se dana stari obvezno umivali kako bi i simbolički čisti pošli u susret uskrsnom Isusu.

Druga je korizmena nedjelja *Pačista* jer vjernik treba biti za tjedan dana čišći, treba još čistija dobra djela, treba čišće srce kako bi se izdigao iznad svojih sebičnih poriva.

Treća korizmena nedjelja je *Bezimena* jer nema imena koje bi moglo opisati poštovanje prema Isusovoj mucu.

Četvrta je nedjelja *Sridoposna* jer je na polovici razdoblja korizmenoga posta.

⁷Kazivala mi s. Leonarda (Anica) Rupčić (Hardomilje, 1927.).

⁸Fra Anđeo Nuić (1850.-1916.), znameniti hercegovački franjevac, nadareni glazbenik, učitelj novaka i nekadašnji provincijal hercegovačkih franjevaca. Prvi je učitelj pjevanja u Hercegovini, svirao je i obučavao na prvom harmoniju u Mostaru. Također je prvi u Hercegovini osnovao Treći franjevački red i na Humcu osnovao muzej „zbirku svakovrsnih stvari koliko prirodoslovnih toliko arheoloških“. Bavio se i pisanjem, a glavno mu je djelo i danas znameniti i u uporabi *Molitvenik fra Anđela Nuića*. (v. Bazilije Pandžić: *Pisci hercegovačke franjevačke zajednice, 161.-188./*, str. 170., u „Sto godina nove crkve na Širokom Brijegu 1905.- 2005.“, Znanstveno stručni skup – zbornik radova, Fram-Ziral Mostar, Široki Brijeg, 2006.).

Peta nedjelja je *Gluva* nedjelja. Gluha je jer se u crkvama prestaje pjevati uz pratnju orgulja, pokrivaju se sve slike, križevi i kipovi kako bi se iskazalo najveće poštovanje prema strašnoj mucu Spasitelja Isusa.

Zadnja, šesta korizmena nedjelja je *Cvitnica*, nedjelja muke Gospodnje. U tradiciji hercegovačkoga puka obilježavanje ove nedjelje liturgijski je i folkloristički znatno bogatije od drugih korizmenih nedjelja.

3. *Cvitnica, nedilja* muke Gospodnje

„*Sutradan veliko mnoštvo naroda koje bijaše došlo na blagdan, kad ču da dolazi Isus u Jeruzalem, uze grane od palma te mu iziđe u susret kličući:*
„Hosana! Blagoslovljen koji dolazi u ime Gospodnje, kralj Izraelov!”
Iv, 12, 12-13

Cvjetnica je nedjelja prije Uskrsa, nedjelja pred Veliki tjedan. Taj je dan spomen na Isusov slavodobitni ulazak u Jeruzalem. Ovaj važni događaj donose sva četiri evanđelja. Na taj se dan puk u našim krajevima ujutro umivao *milekušama* (ljubičicama). Obično bi se dan prije ubralo cvijeća i zatopilo bi se u vodu kako bi ta voda bila što mirisnija. „Sva bi se čeljad umila vodom s ljubičicama, a dica bi uvijek zborila ko lipše miliše.“⁹ Običaj se održao do danas. I to ne samo u Hercegovini nego i u Bosni, u Kreševu, „dan dva uoči Cvjetne nedilje mlađi ženski svijet nabere raznoraznoga cvijeća i pokiseli ga u čistu vodu *da prenoći*, i onda se na nedilju ujutro umivaju u toj vodi, sa narodnim vjerovanjem *da će biti lijepa*“ (Kristić 1956: 136).

U Hutovu bi se u vodu s cvijećem ubacilo i jaje, a *zapalo* bi dijete koje se prvo ustane i umije.¹⁰ U nekim se krajevima u vodu za umivanje stavljala i grančica *drinovine*. „Drijen je u narodu metafora za zdravlje. Vjerovalo se da time donose zdravlje i ljepotu lica.“ (Dragić 2007: 275)

Na Cvjetnicu se ide u crkvu sa stručkom maslinovih, lovorovih ili bršljanovih grančica i sudjeluje se u procesiji s blagoslovljenim grančicama.. „Sad se nose maslinove grančice, a prija se nosila imela jerbo nije bilo masline i u svakoj je kući bila zataknuta grančica imele.“¹¹ Te se grančice na misi blagoslivlju.

⁹Kazala mi spomenuta Šima Marić.

¹⁰ Kazala mi spomenuta Vera Jurilj.

¹¹ Kazala mi Šima Marić.

Tom blagoslovljenom zelenilu pridavala se apotropejska moć i vjerovalo se da, ako se drži u kući, štiti kuću i ukućane od zla (Dragić 2016: 159). Grane blagoslovljene na Cvjetnicu štite i brane usjeve, vrtove, stoku i sl., a posebice se koriste za obranu od gromova (Gavazzi 1998: 24). Kako se vjeruje da te blagoslovljene grančice štite od zla, po povratku kući iste su se *zaticale* za križ na zidu, okvir neke slike ili za ogledalo i nosile se u štale kako bi štatile *ajvan*. Nakon blagoslova grančica u crkvi bi se *kantala* Muka Isusova. Ako je liturgijska godina A čita se ili pjeva muka po Mateju, ako je liturgijska godina B onda se pjeva muka po Mateju, a u liturgijskoj godini C donosi se izvještaj muke po Luki.

Blagoslovljene grančice bi u kući stajale do iduće Cvjetnice kada bi se mijenjale novima. Crkva također čuva blagoslovljene grančice, te se od njih za iduću Pepelnicu prži lug za pepelanje (Buconjić 1999: 59).

A, na Cvjetnicu bi, najviše žene, molile molitvu *NEDILJICA, BRAĆO, DANAK*. Žene su i bile najvjernijim moliteljicama, bez straha i potpuno predane u Božje ruke i zahvaljujući ponajprije njima, i danas tinjaju vatre na stoljetnim hercegovačkim ognjištima (Vidi: Jurilj 2016: 234).

*Nediljica, braćo, danak:
Bog se Isus rodi za nas.
Na križ drvo tilo pribijeno,
gorkim žućim napunjeno.
Pod križ majka dolazila,
gleda ruke, gleda noge,
po Isusu rane mnoge.
„Moj Isuse, diko moja,
da je znala majka tvoja,
bolje bi te milovala
i u suzam umivala.“
Tecite se, vas narode,
da vam Isus na smrt dođe.
Na ramenu križ nosi,
Marija ga majka prosi:
„Ta Isuse, ja ću križ ponit,
za tebe ću krv prolit.“
Isus joj se ne ispriči,
neg joj reče svete riči:
„O Marijo, moja mati,
ne mogu ti križa dati:*

*ja ću na križu umirati.
Križ ću drvo prilomit,
đavlu silu svu slomit,
a kršćane oslobodit.“
Kad ga na križ podigoše,
svi od njega odbigoše..
Osta Diva i Marija.
Ko bi ovo rado znati,
svaku ću mu pomoć dati.
Ko ovu moju molitvicu znao
pa je govorio,
milosti ću ga napunit,
i milosti i kriposti,
ko ono sunce u svitlosti.
Amen. (Dragić 1998: 172)*

U molitvi je na pučki način prikazan susret raspetoga Isusa sa svojom majkom. (*Kod Isusova križa stajale njegova majka i sestra njegove majke, Marija Kleofina i Marija iz Magdale. Kad Isus opazi majku i blizu nje učenika kojega je osobito ljubio, reče majci svojoj: „Ženo, evo ti sina!“.* Zatim reče učeniku: „Evo ti majke!“ *I od tog je časa učenik uze u svoju kuću (Iv 19, 25-27/).* Majka je bespomoćno gledala kako se gasi život njenoga jedinorođenoga sina, ali puk zna da se Isus ne odriče nijedne pa ni svoje majke. Molitva je samo prikaz Isusa koji mora proživjeti svoj križ, ali i onoga Isusa koji Mariji daje novo majčinstvo, majčinstvo duhovne majke svima onima koji žive s Uskrsim i za Uskrsloga.

4. Veliki tjedan

*A ja bijah kao jagnje što ga vode na klanje i ne slutih da protiv mene snuju pakosne naume. „Uništimo drvo još snažno, iskorijenimo ga iz zemlje živih, da mu se ime nikad više ne spominje!“ Ali ti, Gospodine nad vojskama, koji pravedno sudiš, koji ispituješ srca i bubrege, daj da vidim kako se njima osvećuješ, jer tebi povjerih parnicu svoju,
Gospodine, Bože moj.*

Jr 11 19-20

Posebnu duhovnu težinu u životu Hercegovca vjernika imaju *Veliki dani*. Većina bi puka postila tijekom cijeloga Velikog tjedna. Molile su se Isusove krunice (mole se 33 *Očenaša* kao uspomena na broj godina Isusova ovozemnoga života, 5 *Zdravomarija* i *Vjerovanje*). Djeci se govorilo da mole i da se tih dana ne igraju *prikoviše*, posebice da ne pjevaju. Čobanice bi išle

k *ajvanu*, ali ne bi ni plele ni prele nego bi molile Isusove krunice. „U te se dane ni kosa ne bi vezala, ne bi se plela pletenica, nego se slobodno puštala. Kad sam bila mlađa, jednom kod mise, dogodilo se jednoj djevojci među nama da je zavezala kosu. Nije dugo potrajalo da joj se nije *očitala bukvice*.“¹² Pričale su mi starije časne sestre kako se tih dana u samostanu nije zvonilo zvonom za buđenje (rijetko je koja sestra imala sat pa je bilo zajedničko buđenje) nego se budilo drvenom *čegrtaljkom*. Umjesto crkvenih zvona, koja su zavezana nakon pjesme Slava Bogu na Veliki četvrtak, nekoć se čevrtalo čevrtaljka i tako pozivalo u crkvu (Dragić 2014 b: 229). Nije se pralo ni bijelo rublje. Ne bi se smjela vidjeti razgrnuta bijela roba, bjelina. Ova se roba prala *prakljačom* i moralo se jače lupati. Kako nije bilo dobro da se čuju bilo kakvi zvuci i to je razlogom nepranja bijeloga u te dane. Sve što udara, što klapa, ne bi se smjelo raditi (Dragić 2010: 87).

4.1. Veliki četvrtak

*Dok su blagovali, uze Isus kruh,
zahvali i razlomi ga,
pa ga davaše učenicima govoreći:
„Uzmite i jedite! Ovo je tijelo moje.“*
Mt, 26, 26

Veliki je četvrtak spomendan Isusove posljednje večere i zadnji dan korizme. Početak je to Isusove muke. Toga se dana u svakoj našoj kući kuha i jede zelje pa se ovaj četvrtak zbog toga još zove i *zeljavi četvrtak*. „Svak se bori da nađe zeru zelja jerbo je tad bila zadnja Isusova večera.“¹³ Na Veliki je četvrtak Isus posljednji put blagovao sa svojim učenicima. „Euharistija koju u tom času ustanovljuju bit će *spome* njegove žrtve. Isus apostole uključuje u vlastitu žrtvu i traži od njih da je trajno uprisutnjuju“ (KATEKIZAM 1994: 170). Naši su stari na taj dan do podne sto puta molili molitvicu:

*Oj dušice grišna,
bud u viri kripna.
Kada pođeš s ovoga svijeta
na oni svijet,
dugim putim, tisnim klancim,
susrist će te duv nemili,*

¹² Kazala mi s. Katarina (Janja) Petković (Studenci, 1957.).

¹³ Kazala mi Šima Marić.

duv nečisti.

Pitat će te, grišna dušo:

„Al' si moja, al' Božja?“

Ti njemu odgovori:

„Božja jesam, tvoja nisam.“

Ja sam rekla na blagdanak,

na Veliki četvrtak,

sto amena, sto križića,

sto Božjih molitvica,

sto puta se prikrstili

u ime Oca i Sina i

Duva Svetoga. Amen. (Usp. Suton 1968: 106)

Slična se inačica molitve molila i u Gorancima kod Mostara:

O dušice grišna,

Budi u viri kripna.

Kada staneš putovat

dugin putin,

tisnin klancin,

sritnit će te

dva duva nečista

i dva grija nemila

i reće ti: „Dušo naša,

ajde s nami!“

„Nit sam vaša,

nit ću s vami!

Ja sam Božja

i ja odo k Bogu!

Ja sam molila

na blag danak,

na Veliki četvrtak

sto amena, sto Jezusa,

sto znameni križića

i sto Božji molitvica

i sto se puta prikrstila.“¹⁴

I u Turčinovićima se na Veliki četvrtak molilo:

Oj dušice grišna,

bud u viri kripna,

kad pođeš s ovog svita na oni,

dugim putim, tisnim klancim,

srišće te duv nečisti,

¹⁴Kazala mi Željka Marić (djev. Drežnjak, Cim, 1976.).

*pitaće te, čija si,
ili si moja ili si Božja,
tvoja nisam, Božja jesam,
ja sam molila na blagdanak,
na Veliki Četvrtak,
sto križića,
sto amena,
sto Jezusa,
sto se puta prikrstila.
Evo i sad ću.¹⁵*

U ovim se molitvama stvaratelj bavi pitanjem polaska s ovog svijeta. čovjek kako će na tom putu sretati i *duva nečistoga*, ali isto tako zna da neće pokleknuti i da će svoju dušu jedino Bogu dati.

Nakon izmoljenih sto molitvica *Dušice grišna* molile su se Isusove krunice. Išlo bi se u crkvu, „ali bilo je i Veliki četvrtaka kad u crkvi ne bi bilo svećenika jer bi ga komunisti strpali u zatvor“.¹⁶

Na Veliki četvrtak uvečer na svečan se način slavi euharistijsko slavlje, misa večere Gospodnje. To je početak vazmenog trodnevlja. Prije mise se isprazni svetohranište, pjeva se *Slava*, zazvone zvona, a onda utihnu do vazmenoga bdijenja. Stariji su znali djeci govoriti da su zvona otišla u Rim žaliti za Isusom. Oltar se ogoli, skidaju se svi uresi kako bi se i na taj način pokazalo suosjećanje zbog muke Gospodina našega. Puk u crkvama provodi ure klanjanja kao uspomenu na Isusovu molitvu koju je molio kada se nakon večere s učenicima uputio u Getsemanski vrt gdje ga je *obljevao krvavi znoj*. U nekim crkvama svećenici peru noge dvanaestorici muškaraca spominjući se na taj način Isusova pranja nogu apostolima. „*Dumo*“¹⁷ bi na početku Velikoga tjedna obišao okolna mjesta, zaseoke i izabrao najbolje momke, muškarce kojima će prati noge; to je bila posebna čast za sve njih, a kućama njihovim veliki ponos.“¹⁸

Nakon bdijenja puk u tišini odlazi kući. Malo se govori, a puno moli.

¹⁵ Kazala mi s. Rafaela(Sofija) Kožul (Turčinovići, 1939.).

¹⁶ Kazala mi Šima Marić.

¹⁷ U hutovskom kraju uobičajen naziv za dijecezanskog svećenika.

¹⁸ Kazala mi Vera Jurilj.

4.2. Veliki petak

Oče, oprostí im jer ne znaju što čine!

Lk, 23,34

Na *Veliki je petak* strogi post i puno se moli. Nekad su naši stari obvezno na ovaj dan molili 33 krunice kao spomen na 33 godine Isusova ovozemnog života i to tri krunice ujutro, prije posla. *Kantali* su i *Gospin plač*. Taj bi se dan *šušilo*¹⁹ i popilo crnoga vina jer se vjerovalo da se pretvara u krv. I čobanice su nosile i pile vino. „*Ne udi zeru vina dat i dicit jerbo se pretvara u krv*“²⁰, mnogi su tako govorili i činili. Običaj pijenja vina na Veliki petak nije vezan samo za Hercegovinu. On postoji i u Dalmaciji, Lici, Srijemu (Usp. Čapo-Žmegač 1997: 75). „Na Veliki petak nije dobro ni najtežem bolesniku, ukoliko je pri svijesti, davati mrsnu hranu, jer to je najstrašniji dan u godini. Taj dan ne valja se ni pogled bacati daleko, a kamoli obavljati neki posao“ (Rakita 1971: 58). Zemlja se nije obrađivala, moglo se samo siromasima pomagati jer je Bog „osobito radi njih stvorio lijepu prirodu“ (Kušar 1993: 145). Ljudi su uvijek bili osjetljivi na sirotinju i vjerovali su u istinitost narodne poslovice *da nema sirota ne bi ni sunce grijalo*. „Jedino se oko kuće, u nekoj ogradici, veličine ko za dva ognjišta, mogo posijati rasod za glavati kupus koji će se saditi o llandanu.“²¹ U narodu postoje i različita vjerovanja o mogućim događajima zbog nepoštivanja svetosti Velikoga petka. „Na Veliki petak ne smi žensko kudilju presti, zbog škorovače, jer kakogod žensko savije nit, nako i škorovača list na lozi. Na Veliki petak žena koja prede kudilju, vištica je prava, jer kako ona vrti vretenom, tako se i vištice vrte u svome kolu“ (Kutleša 1997: 411). Nažalost, u političkom sustavu koji je religiju nazivao „opijumom za narod“, djeca su na Veliki petak morala ići u školu, ali kako su škole znale biti i kilometrima udaljene od kuće i kako se u školu išlo pješice, „matere bi nam zapovidile da do škole izmolimo 33 Isusove krunice“²². Poslije podne bi se išlo u crkvu na *Put križa* i ljubljenje križa. „Moja bi majka na Veliki petak išla u crkvu, ja bi kidisala ić s njom, al ona bi mi rekla da dica tamo ne idu jerbo džudije progone Isusa“²³. Isto tako, priča s. Rafaela, da bi stariji

¹⁹ *Šušenje* – post u kojem se samo jednom u danu pojede kruha i vode

²⁰ Čula sam i zapamtila od svoga pok. oca Stanka Jurilja (rođ. 1932. u Turčinovićima).

²¹ Kazala mi spomenuta s. Mirjam.

²² Kazala mi s. Pia (Danica) Slišković, (Uzarići, 1939.).

²³ Kazala mi spomenuta s. Rafaela.

djeci dali tanko ravno drvo zarezano s trideset tri crte „kako se dica ne bi pómela kad mole toliko Isusovi krunica“²⁴.

Puk se na Veliki petak i danas strogo drži *propisa* jer zna da u Kristovu križu nije samo simbolika nego je križ jedino sredstvo po kojem će se čovjek spasiti. U mnogim se hercegovačkim kućama molila molitva za spas duše:

*Iđe divica slavnom grobu
sve cvileć i plaćuć
i za križ se hvatajuć.
Plaćuć križu govoraše:
Križu moj, drvo slavno,
što si primilo sina mog,
više mrtva vego živa.
Isus s drva govoraše:
Ko bi ovu molitvu molijo
na blagdanak, na Veliki petak,
Bog bi mu da raj na umrli čas.*²⁵

U Posušju i okolici molila se molitva:

*U Gorici zlatna kuća
u njoj sidi diva Marija.
Niti šta jede niti šta pije
U krunice Boga moli.
K njoj dolaze sv. Pere i Nikola.
Pitaju je sveta Djevo Marijo
Kakva ti je muka i potreba.
Kako mi nije muka,
kako mi nije potreba.
U mene jedan sin biše
Džudija mi ga oteše.
Kud je krvca kapijala
sveta ruža cvatijala.
Andrija s neba salazijo
Svetu ružu berijo
u kitice kitaše
u vinčiće vinjaše
prid Boga donosijaše.
Bog je tada govorijo
ko bi ovu molitvu izmolijo
uvečer prid liganje ujutro na ustajanje*

²⁴Isto.

²⁵Kazala mi Šima Marić.

*Gospa bi mu se ukazala
petnaest dana prije smrti.*

Gospe raduj mi se.

Isuse raduj mi se. (Dragić 2008: 225)

U molitvi se opisuje velika tuga majke Marije koja gubi svoga sina koga džudije²⁶ otimaju i odvođe. Zanimljiv je i hipokoristik imena Petar koji je u posuškom kraju *Pere*.

I u okolini Tomislavgrada, u Prisoju molilo se:

Pivčići pivaju, leptirići govore

Svetu Majku budijaše:

Ustaj Djevo Marijo

ili stiješ ili sina kriješ.

Niti stijem niti sina krijem,

sina mi oteše

i na križ ga propeše.

Kuda krvca štrapijala

tuda ruža cvatijala,

anđeli je berijaše

u vinčiče vinuše

pid Boga iznesoše.

Sam je Bog govorio

ko bi ovu molitvicu izmolio

večeri na liganje

jutri na ustajanje

dao bi mu sobom spati

i s anđelima prebivati. (Dragić 2008: 224-225)

U ovim molitvama Marija je majka i reagira kao majka unatoč svom *Evo službenice Gospodnje*. O takvoj su Mariji govorili i mnogi pjesnici. I Šimić je u svom stvaralaštvu znao zaključiti da je majčinska ljubav u Gospi bila jača od njezine spasenjske misije i religiozne svijesti (Šimundža 2004: 69).

Zanimljivo je kako se u nekim mjestima u livanjskom kraju molitva na Veliki petak doživljavala svečanom zbog spasenja duša po mucu Isusovoj:

Danas dan svečani

Za nas Isus mučeni.

Isuse, muka tvoja

Spašena, saranjena duša moja. (Dragić 2008: 224)

²⁶U hercegovačkim je krajevima to ubičajen naziv za Židove koji su razapeli Isusa.

Isusova je muka uvijek bila nadahnućem brojnim književnim stvarateljima. I danas je veliki broj pjesama koje su spomen na Isusa i Njegov križni put. Takva je i pjesma **VELIKI PETAK**:

*Sva ljubav Božja i sve patnje
na dvjema gredama
sljubljene u biću pravednika
Pokoja iskrena suza
izdaleka
i puno više ruganja
i bezbroj zloradih osmijeha
Tišina i britkost boli
i trijumf krvnika
na Kalvariji
u prošlosti
i sada
Povijest se prelama danom Neba
vrata su nade odškrinuta
Pravednik je izdahnuo
srca probodena
I razbojniku se raj otvorio (Karačić 2016 : 80)*

Puno je mjesta u Hercegovini gdje se na Veliki petak organizira pobožnost *Puti križa* (na brdo Hum u Mostaru, s Uzarića na Široki Brijeg, iz Bijeloga Polja na Đubrane...). Krist uzdignut na križ postaje najveći Pobjednik i nepresušni izvor utjehe i snage svima koji će za Njim koračati pod teškim bremenom svoga životnog križa (Živković 2002: 22). Zato su ljudi prihvaćali i prihvaćaju križ, strpljivo ga podnose jer znaju da će im biti na spasenje i život vječni.

4.3. Velika subota

*Zašto tražite živoga među mrtvima?
On nije ovdje! Uskrsnuo je!
Sjetite se kako vam je govorio dok još bijaše u Galileji.
Lk, 24,6*

Na *Veliku* bi se *subotu* svi pripremali za skorašnju svetkovinu. Čistile su se kuće i pripremalo jelo, najbolje što se imalo od *'rane*. Taj su se dan kuhala i bojala jaja jer je jaje u kršćanstvu simbol novoga života. Nije bilo umjetnih ukrasa pa su se ona kuhala u vodi s *lučinom*. Na jaja bi se stavljala neka biljka, često djetelina ili neki drugi list i vezala bi se u kakvu staru *najlonku* čarapu.

Mnoge žene i danas tako čine, unatoč brojnim tržišnim ponudama.²⁷

U večernjim se satima išlo na vazmeno bdijenje. Bdijenje počinje paljenjem i blagoslovom ognja ispred ulaznih vrata crkve. Zatim se na ognju pali uskrсна svijeća, simbol uskrsloga Krista i u procesiji unosi u crkvu koja je do tada bila u mraku. Na njoj vjernici pale svoje svijeće. Uz povik *Svjetlo Kristovo* crkva se polako osvjetljuje i pjeva se hvalospjev uskrsnoj svijeći. Nakon *službe svjetla* vazmeno se bdijenje nastavlja *službom riječi* koja završava radošću jer je Krist uskrsnuo, jer je pobijedio smrt. Zvona zvone, pjeva se *Slava bogu na visini* i *Aleluja*. Slavlje se nastavlja krsnom službom, a završava euharistijom.

U crkvu su se nosila kuhana jaja i druga pripravljena jela da se blagoslove na misi kako bi sutra sva *čeljad* jela od blagoslovljenoga. Ako se hrana iz nekih razloga ne bi blagosloвила u crkvi, onda bi se ista kod kuće solila blagoslovljenom solju i izmolilo bi se *Virovanje*. U mnogim se krajevima hrana nije ni nosila na blagoslov, taj je običaj novijega datuma, ali bi se kuhano jaje na Uskrs solilo *kršćenom soli*.

Na Veliku se subotu u hercegovačkim crkvama blagoslivlje i voda kojom se krste djeca tijekom godine. Tada se blagoslivlje i voda za krstionice (baptisterije) na ulazima u crkvu.

U Dobrkovićima bi već u subotu ujutro bili uskrsni obredi, nije bilo popodnevene pobožnosti. Zvonilo je, pjevala se *Glorija* i „moga bi pivat sve gange“²⁸.

U stolačkom se kraju na Veliku subotu molila molitva *PROŠETALE TRI MARIJE*:

*Prošetale tri Marije,
tri Marije, tri Djevice.
One traže Sveto groblje,
Sveto groblje Isusovo.
Kad su išle govorile:
„Koja prva grobu dođe,
da odvale s groba stijenu,
da pomaže svete rane,
Svete rane Isusove.“
Kad su bile blizu groba,
uspreznule, ne smjernule,
grobu doći.*

²⁷ Moja majka (Regina Jurilj, rođ. Zeljko, Donji Crnač, 1941.) i danas tako čini i kaže da je to najljepši i najzdraviji način bojanja i ukrašavanja jaja.

²⁸ Kazala mi spomenuta s. Mirjam.

*Kad na grobu mlado sjedi,
sjajnije od sunašca,
jasnije od mjeseca.
Anđeo im s groba veli:
„Kud idete, ne bježite?
Kud idete šta tražite?“
„Mi tražimo Sveto groblje,
Sveto groblje Isusovo.“
„Vi ga naći i nećete,
evo danas treći dan je,
kad je Isus uskrsnuo.
Pozdravio Petra Pavla,
i Ivana Krstitelja.
Da mu oni blagoslove:
Sveto tjelo od pšenice,
Sveto krvce od lozice.“
O, Isuse budi hvaljen,
po sve vijeke vijeka Amen. (Dragić 2014a : 131)*

U posuškom kraju, u Osoju, puk molitvenom pjesmom *RANO RANE TRI MARIJE* pripovijeda o putu tri Marije koje nose pomasti za vidanje Isusovih rana:

*Rano, rane tri Marije,
priko gore Kalvarije.
Jedna od nji Isusova,
druga Jozipova, a
treća od nji Jakovljeva.
One nose zlatno puce,
i u puce sveto ulje,
da Isusu mažu rane.
Pilat i je opazijo,
iz daleka potpazijo.
Kud idete tri Marije,
kud idete, koga gledate?
Mi gledamo Božjeg sina,
Isukrsta Gospodina.
Vratite se tri Marije,
priko gore Kalvarije.
Vi ga danas naći nećete,
već dođite u nedilju.
U nedilju na blagdanak.
Lipo ću vas darovat,
jal bilicom, jal šenicom,*

*jal krvi Isusovom.
O Isuse, budi faljen
posve vike vikov. Amen.*²⁹

I u mnogim drugim hercegovačkim mjestima, u spomen na tri Marije koje su pratile Isusa na Njegovome križnom putu pa sve do ukopa, moli se molitva *PROŠETALE TRI DIVICE*:

*Prošetale tri divice,
tri divice golubice,
tri divice sestrenice.
Bile ruke do lakata,
i u rukam busje zlatne,
i u busju svete masti,
da se mažu svete rane,
svete rane Isusove.
Susretaše anđeliće.
Oni biže, uzbigoše.
„Ne bižite, kud bižite,
mi znademo kog tražite.
Vi tražite Božjeg sina,
Isukrsta Gospodina.
Nemojte ga ni tražiti,
davno nam je uskrsnuo,
svetom Petru, svetom Pavlu.“
Sveti Petre, sveti Pavle,
bilu tilu od šenice,
slavna krvca od lozice.
Sine Božji, budi faljen
po sve vike vikov.
Amen. (Dragić 1997: 54)*

Molitva je pučki govor o biblijskom događaju Isusovog križnog puta na kojem su s njim do kraja tri Marije, *tri divice* koje nose miomirise kako bi pomazale Isusove rane: Isusova majka Marija, Marija Magdalena i Marija Kleofina. Sveti je Ivan, očevidac događaja zapisao: „Uz križ su Isusov stajale majka njegova, zatim sestra njegove majke, Marija Kleofina i Marija Magdalena“ (Iv 19,25).

Sve su hercegovačke molitve bile svakodnevicom i molile su se u obiteljskom ozračju. To su bile molitve koje je propisala Crkva, ali su nerijetko dobivale pučka obilježja. Iako nedovoljno teološki obrazovan, naš je čovjek stvarao molitve koje su imale

²⁹Kazala mi Kata Šego (1927.) iz Osoja (Posušje).

teološko uporište i nikada nisu odstupale od vjerskih istina. Često su bile apokrifnoga karaktera i plod mašte pojedinca. Bog, Isus i Marija, u tim su molitvama prikazivani kao dio puka. Poistovjećivani su s običnim čovjekom - *ćaćom* i trudbenikom, i običnom ženom - *stopanjicom* i *materom*. Na taj su način bili još bliskiji svome puku. Bile su izraz kulture i tradicije vremena u kojemu su nastajale. U potpunosti su se srodile sa sredinom u kojoj su nastajale.

Molitve su i zrcalo jezika kraja, govora i prate jezična pravila prostora u kome žive. U istočnoj su Hercegovini molitve ijekavskoga govora štokavskoga narječja, a u zapadnoj Hercegovini su pisane i izgovarane ikavicom. Pratile su i neka pravila stvaranja pjesama hercegovačkoga puka. Najviše ih je osmeračkoga stiha. Česte su s rimom jer su se na taj način lakše učile i češće izgovarale. S puno su arhaičnih glagolskih oblika, s imperfektom i aoristom koji su zbog kratkoće i glasovnih osobina pogodni za izražavanje živosti, zvučnosti, ritmičnosti pripovijedanja. Ovi oblici imaju stilsku obojenost i utemeljenost i molitvu čine privlačnijom. Infinitiv u njima je bez završnoga i, a ako ga ima samo je u službi ritma. Vidljivi su i morfostilemi *putim*, *klancim*, a umjesto ili javlja se fonostilem *(j)al*. Suglasnik h se gotovo izgubio (*duv* nečisti), a sličnu sudbinu je doživio i fonem f koji se gotovo uvijek mijenja suglasnicima v i p. Često se uklanja zijev ili hijatus umetanjem glasa j (*bijo*, *molijo*...), a zanimljiva je i uporaba nekih priloga (*vako*, *svađe*, *tud*...). Sekvenca ao sažimanjem daje *reko(a)*, *došo(a)*...

Mnogi će nas po govoru i prepoznavati i locirati, posebice ako čuvamo ono iskonsko, ono što nam u baštinu ostaviše pradjed (*pradid*, *prađed*), djed (*did*, *đed*) i *ćaća* (Usp. Jurilj 2017: 262).

5. Uskrs

Na Uskrs zvona svečano zvone i sva su srca ispunjena jer se četrdeset dana pripravljalo za najveći blagdan; od Pepelnice, korizmenih nedjelja, Velikoga petka, pa sve do Uskrsa. „Na uskrsno jutro jelo se uvijek ono što se blagoslovilo na Veliku subotu. Pripravljalo se jelo da se ne bi kuhalo na Uskrs“ (Dragić 2008: 230). Mnogi su u uskrsno jutro, prije izlaska sunca, iza svake *Zdravomarije* Gospine krunice, molili molitvu:

*Daj mi, Gospe, lip dar,
ja ću tebi još lipši glas.*

*Tvoj sin Isus
uskrsnuo na današnji dan.*³⁰

Sličan zaziv molitve izgovarao se i u Gorancima:

*Daj mi Gospe lipa,
dar na umrli dan,
ja ću tebi bolji glas,
od Isusa sina tvoga
koji je uskrsnuo
na ovaj dan.
Daj mi ga, Gospe,
na umrli čas. Amen.*³¹

U Pologu kod Mostara na Uskrs bi se molila molitva *OTVORI SE
BILI RAJAK*:

*Otvori se bili rajak,
baš na Veliki Petak danak.
Tude sidi Bog jedinak,
grube oči poklopio,
slavnu krvcu pretvorio.
Tud navri Sveti Pero,
Sveti Pero i Nikola:
„Kakva Bože, ta nevolja,
što si oči poklopio,
što si krvcu pretvorio?“
„Ne pitaj me Sveti Pero,
ne pitaj me Sveti Nikola.
Ja imado sina jedinka,
od sveg svita ponajviši,
od sveg svita ponajlipši.
A džudije ga ufatiše,
pa trnom krunu sviše,
na glavu je posadiše,
nabiše je na sve strane,
da mu dođe do moždana.
Tuda krvca tecijaše,
po zemljici, po travici.
Zemljica se raspadaše,
sveto cviće nicijaše.
Dva anđelka letijaju,
sveto cviće berijaju.*

³⁰ Kazala mi s. Mirjam.

³¹ Kazala mi spomenuta Željka Marić.

*U kitu ga iskitiše,
uz nebesa ga uznesošē.
Sva nebesa mirisaše.
Ko bi ovu molitvu izmolio,
u Subotu po tri puta,
u Nedilju po devet puta,
on bi moga triju duše saranit:
Jednu dušu oca svoga,
drugu dušu majke svoje,
treću dušu slavnu svoju.
Amen. (Dragić 2014a: 135)*

Na Uskrs se ide na misu, poslije mise *piva se gange* ispred crkve i svatko iz džepa vadi obojeno i urešeno kuhano jaje. Počinje običaj „tucanja jajima“, običaj-igra probanja tvrdoće jaja. Čije je jaje tvrđe, ono pobjeđuje i natječe se dalje.

I Uskrsni ponedjeljak se slavi, sve je gotovo jednako kao na Uskrs, a druga nedjelja poslije Uskrsa je Mali Uskrs, *Bila nedilja*, dan kad se najviše naše djece prvi put pričesti.

6. Zaključak

Duhovna je baština jedan od važnih i prepoznatljivih elemenata identiteta nekoga društva; ključna je i za očuvanje njegovoga kolektivnog pamćenja. Ona obogaćuje, ali i nadograđuje kulturu nekog naroda, svjedoči o njegovoj opstojnosti. Korizma i Veliki tjedan su u puku Hercegovine duhovno posebice snažno vrijeme. Korizmeni običaji, obredi Velikoga tjedna i slavlje Uskrsa svjedoče o životu puka i u njima su sadržana, zbijena i izrečena sva prošla događanja i sve ono što je činilo život ovoga čovjeka; svjedoče o dubokoj duhovnoj ukorijenjenosti u europsku kršćansku civilizaciju. Unatoč dugogodišnjoj tuđinskoj *čizmi*, represivnoj politici društvenih sustava koji su zatirali sve hrvatsko i kršćansko, Hercegovci nisu izgubili svoje običaje, svoje ime. Nijednoj tuđinskoj vlasti nije uspjelo uništiti hrvatsku i hercegovačku duhovnu baštinu, nijedna nije mogla izbrisati ono što su stoljećima naše bake i djedovi nosili u svojim srcima i zborili svojim usnama. Čuvanje od zaborava i njegovanje tradicijske kulture važno nam je i zbog spoznavanja različitosti i bogatstva tradicije koja nas okružuje. Tradicijska se kultura mora čuvati jer je to spomenik koji govori o kulturnoj nazočnosti ljudi na nekom području, a istodobno je i dug svima onima koji su u

iznimno teškim uvjetima svjedočili svoju vjeru i kršćansku tradiciju.

Literatura

- *BIBLIJA - Stari i Novi zavjet*. Kaštelan, Jure i Duda, Bonaventura, KS - Zagreb, Naša ognjišta – Tomislavgrad, 1995.
- Buconjić, Nikola: *Život i običaji Hrvata katoličke vjere u BiH*, (pretisak), Mostar, 1999.
- Čapo-Žmegač, Jasna: *Hrvatski uskrсни običaji, Korizmeno-uskrсни običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Golden marketing, Zagreb 1997.
- Dragić, Marko: *Duša tilu besidila (hrvatske pučke molitvene pjesme iz Bosne i Hercegovine)*. Mala nakladna kuća Sv. Jure. Baška Voda, 1997.
- Dragić, Marko: *Hrvatske pučke molitvene pjesme - korizmene i uskrсне*, Mostariensia, Časopis za humanističke znanosti Sveučilišta u Mostaru br. 8 Mostar 1998, (163.-176.).
- Dragić, Marko: *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, *Croatica et Slavica* Iadertina 3 (3), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2007., (369.-390.).
- Dragić, Marko: *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
- Dragić, Marko: *Sveto trodnevlje u duhovnoj baštini bosansko-hercegovačkih Hrvata*, *Pasionska baština BiH*, *Passion as an Inexhaustable Source of Inspiration for Culture*, Zbornik radova VI. međunarodnog znanstvenog simpozija Pasionske baštine, Zagreb-Sarajevo, 2008., (212.-249.).
- Dragić, Marko: *Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini*, *HUM*, br. 6, Mostar, 2010., (81.-104.).
- Dragić, Marko: *Stolačka katolička usmena lirika*, *Stolačko kulturno proljeće*, XII, Stolac, 2014., (125.-178.).
- Dragić, Marko: *Metkovska pasionska baština*, *Hrvatski neretvanski zbornik 6/2014*, Društvo Neretvana i prijatelja Neretvana u Zagrebu, Zagreb, 2014., (229.-247.).
- Dragić, Marko: *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini*

šibenskoga zaleđa, Titius, 8, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2016., (155.-183.).

- Dragić, Marko: *Veliki petak u sakralnoj baštini bosansko-hercegovačkih Hrvata*, Muka kao nepresušno nadahnuće Passion as an Inexhaustable Source of Inspiration for Culture, br. VI., Pasijska baština Bosne i Hercegovine 2, Passion Heritage of Bosnia and Herzegovina 2, Zbornik radova VII. i VIII. međunarodnog znanstvenog simpozija Proceedings of Seventh and Eight International Scientific Symposium Vitez, Zagreb, 2012., 332.-372.
- Gavazzi, Milovan: *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, II. novo priređeno izdanje, Matica hrvatske, Zagreb, 1988.
- Jurilj, Zorica: *Žena u zapadnohercegovačkoj tradicionalnoj sredini* (216.-237.), *Osvit*, br. 85/86, Mostar, 2016.
- Jurilj, Zorica: Prinosi proučavanju narodnoga jezika i pismenosti Hrvata zapadne Hercegovine (261-283.), *Bosna franciscana*, br. 47., Franjevačka teologija, Sarajevo, 2017.
- Karačić, Vendelin: *Iz vječnosti kaplje vrijeme*, Matica hrvatska, Grude, 2016.
- *KATEKIZAM* katoličke crkve, HBK, Glas koncila, Zagreb, 1994.
- Kristić, Augustin: *Crkveno-narodni običaji Kreševa* (123.-140.), *Dobri pastir*, Sarajevo, 1956.
- Kušar, Marcel: *Narodno blago*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993.
- Kutleša, fra Silvestar: *Život i običaji u Imockoj krajini*, MH Ogranak Imotski, Imotski 1997.
- Pandžić, Bazilije: *Pisci hercegovačke franjevačke zajednice*, (161.-188.), u „Sto godina nove crkve na Širokom Brijegu 1905.- 2005.“, Znanstveno stručni skup – zbornik radova, Fram-Ziral Mostar, Široki Brijeg, 2006.
- Rakita, Rade: *Narodna vjerovanja u predjelu Janj, vezana za čovjekov život i rad i njegov pogled na svijet* (39.-83.), Glasnik Zemaljskog muzeja BiH u Sarajevu, Etnologija, sv. 26., Oslobođenje, Sarajevo, 1971.
- Suton, Jerko: *Vjerski život i običaji Zapadne Hercegovine*, Mostar, 1968. (Umnožen rukopis. Primjerak se nalazi u Franjevačkoj knjižnici u Mostaru).

- Šimundža, Drago: *Bog u djelima hrvatskih pisaca II*, MH, Zagreb, 2004..
- Živković, Andrija: *Gospodnje i svetačke propovijedi*, Knjižnica UPT, Đakovo, 2002.

LENT AND EASTER IN HERZEGOVINA CHURCH-FOLK HERITAGE

(Summary)

This paper presents the life of Catholic people during the Lent, the Holy Week and Easter. Ash Wednesday is the beginning of the Lent and it is the time for preparation for Easter, the greatest Christian holiday. In that time the people of Herzegovina pray, fast, contemplate Jesus passion and do many good deeds. They do that more than the other days of the year. There is a huge amount of prayers and prayer songs that are spoken in these privileged times. Before Holy Week is Palm Sunday. It is the Sunday of Jesus passion. The most important event of this liturgical time is Paschal Triduum - Holy Thursday, Good Friday and Holy Saturday. These days are the biggest mystery and also a remind of their strong Catholic faith.

Key words: Lent, Ash Wednesday, fasting, penance, prayer, Palm Sunday, Holy Week